

Moterų benamystė: priežastys, įtaka sveikatai, išgyvenimo strategijos ir benamėms teikiamos socialinės pagalbos formos

Svajonė Mikėnė

Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto docentė, daktarė
Mykolas Romeris University, Institute of Educational Sciences and Social Work, Assoc. Prof., Dr.
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
El. paštas svajone@mruni.eu

Straipsnyje apžvelgiami užsienio ir Lietuvos mokslinių tyrimų rezultatai, atskleidžiantys moterų benamystės specifiką. Aptariama benamystės samprata ir priežastys, moterų benamystės ypatumai bei benamystės pasekmės sveikatai; apibendrinamos moterų benamių taikomos strategijos, padedančios išgyventi gatvėje; įvertinamos specializuotos pagalbos centrų teikiamos paslaugos smurto artimoje aplinkoje aukoms bei Vilniaus ir Kauno miestų savivaldybėse taikomos socialinės paramos ir pagalbos priemonės benamiams; numatoma tolesnių empirinių tyrimų poreikis ir kryptys.

Pagrindiniai žodžiai: benamės moterys, smurtas artimoje aplinkoje, benamių sveikata, išgyvenimo strategijos, socialinė pagalba.

Įvadas

Nors egzistuoja benamystės apibrėžties problematika, apsunkinanti benamių statistikos skaičiavimą, galima teigti, kad benamių asmenų skaičius Lietuvoje didėja. Pirmieji oficialūs duomenys apie benamius paskelbti 2001 m., tuo metu surašyta 1 250 benamių, apie 30 proc. – moterys. 2010 m. Lietuvoje jau vien nakvynės namuose rasti 2 142 žmonės (Lietuvos statistikos metraštis, 2011), o 2011 m. pabaigoje – 2,3 tūkstančio žmonių (kas penkta – moteris) (Socialinės rizikos asmenų, neturinčių nuolatinės gyvenamosios vietos, ir elgetaujančiųjų 2013–2018 metų integracijos ir socialinės pagalbos programa, 2013). 2017 m. vien Vilniaus miesto benamių ir elgetaujančių asmenų

duomenų bazėje užfiksuota informacija apie 2 660 asmenų (Vilniaus m. socialinės paramos centro 2017 m. ataskaita, 2018); spėjama, kad Kaune gyvena apie tūkstantį benamių (Javaitytė, 2018). Tiksliai suskaičiuoti gatvės benamių neįmanoma, nes dalis jų slepiasi apleistuose pastatuose, įvairiuose užkampiuose, tačiau iš statistinių duomenų galima matyti, kad bendras benamių skaičius didėja. Anot K. W. Sikich (2008), moterų benamystė skiriasi nuo vyrų ne tik aplinkybėmis, dėl kurių tampama benamėmis, bet ir formomis. Moterų benamystė yra mažiau pastebima – jos dažnai labiau stengiasi rasti prieglobstį draugų ar giminaičių namuose vietoj gyvenimo gatvėje ar nakvynės namuose. Moterys patiria stipresnį nei vyrai gėdos jausmą dėl

benamystės, todėl stengiasi jos išvengti bet kokia kaina, pavyzdžiui, likdamos gyventi su smurtaujančiu partneriu (Sikich, 2008). Todėl yra labai aktualūs moterų benamystės (priežasčių ir kelio į benamystę, situacijos ir išgyvenimo būdų, socialinių paslaugų šiai grupei prieinamumo ir efektyvumo) tyrimai, siekiant numatyti ir taikyti reikalingiausias ir efektyviausias prevencijos bei pagalbos priemones, orientuotas padėti tiek gatvės benamėms, tiek santykinę benamystės formą patiriančioms moterims. Užsienyje moterų benamystę įvairiais aspektais tyrinėjo K. W. Sikich (2008), R. Tessleris ir kt. (2001), M. S. Lawless ir kt. (2009), L. M. Tutty ir kt. (2014), Ch. Zlotnik (2010), J. Watson (2016) ir kt. Lietuvoje benamių situaciją ir socialinę atskirtį analizavo V. Kanopienė ir S. Mikulionienė (2004), J. Sadauskas (2008), E. Kocai (2006, 2012, 2017) ir kt.; socialinių paslaugų teikimą benamiams vyrams – J. Kasnauskienė ir S. Račkauskienė (2016), R. Indriliūnaitė (2014); benamių motyvavimą – V. Ivanauskienė ir N. Gončiarova (2017); benamių savivertę – R. Poškaitė ir D. Petružytė (2018); moterų benamių gyvenimo trajektorijas tyrė S. Žilinskaitė (2013). Daugumoje Lietuvoje atliktų empirinių tyrimų gilinamasi į benamių problemą bendrai arba į benamių vyrų problemas ir labai mažai domimasi moterų benamystės specifika.

Šio *straipsnio tikslas* – apžvelgti Lietuvoje ir užsienyje atliktus tyrimus, siekiant įvertinti įdirbį moterų benamystės problemos srityje ir naujų empirinių tyrimų poreikį bei kryptis.

Straipsnio uždaviniai: 1) išanalizuoti benamystės teorinius aspektus: sampratą ir priežastis; 2) apžvelgti moterų benamystės ypatumus ir benamystės pasekmes sveikatai; 3) aptarti moterų benamių išgyvenimo būdus; 4) įvertinti taikomas socialinės

paramos ir pagalbos priemonės moterų benamystės problemai spręsti; 5) numatyti būsimų empirinių tyrimų kryptis moterų benamystės srityje.

Metodas: mokslinės literatūros analizė.

1. Benamystės teoriniai aspektai: samprata ir priežastys

Lietuvos statistikos departamentas (2001) benamystę apibrėžia gana siaurai: asmenys, neturintys gyvenamosios vietos ir lėšų bent minimaliam būstui įsigyti arba išsinuomoti (Sadauskas, 2008). V. Kanopienė ir S. Mikulionienė (2004) benamius apibrėžia kaip asmenis, neįstengiančius įsigyti arba išlaikyti nuosavo saugaus, minimalius poreikius atitinkančio gyvenamojo būsto. B. Edgaras, J. Doherty, H. Meertas (2002, cit. Sadauskas, 2008) skiria tokias benamių kategorijas: neturintys jokio būsto, neturintys namų, turintys nesaugų ar nenuolatinį būstą, turintys nepriimtinas būsto sąlygas, priversti ilgą laiką dalytis būstu. Panašiai apibrėžia E. Kocai (2006): benamiais gali būti laikomi žmonės, neturintys nuolatinės gyvenamosios vietos arba laikinai negalintys ja naudotis, nakvojančios atsitiktinėse vietose arba laikino apgyvendinimo įstaigose, neturintys lėšų būstui nusipirkti arba išsinuomoti. K. W. Sikich (2008), kuri gilinasi į moterų benamystės problemą globaliuoju lygmeniu, teigia, kad moterų benamystei tinkamiausias FEANTSA (Europos nacionalinių su benamiais dirbančių organizacijų federacija) pasiūlytas apibrėžimas, kuris benamiams priskiria žmones pagal šiuos aspektus: 1) Neturėjimas kur gyventi (neturi jokio tipo būsto, miega gatvėje); 2) Neturėjimas namų (turi, kur miegoti, tačiau laikinai – institucijose, nakvynės namuose, prieglaudose); 3) Gyvenimas nesaugiuose namuose (gyvena nesaugios nuomos sąly-

gomis, gresia iškeldinimas, patiria smurtą namuose); 4) Gyvenimas neadekvačiuose būstuose (gyvena vagonėliuose nelegaliuose kempinguose, netinkamuose gyvenimui būstuose, ypač perpildytuose būstuose).

Jungtinės Tautos apibendrintai pagal būsto visišką neturėjimą ar netinkamo, nesaugaus, laikino būsto turėjimą atitinkamai skiria dvi – **absoliučios ir santykinės benamystės** – grupes (Tutty et al., 2014). Benamystė vertinama ir **trukmės aspektu**. JAV federalinė valdžia pateikia ilgalaikės benamystės sampratą: ilgalaikis benamis – tai „vienišas benamis individas, neturintis namų metus ar ilgiau ARBA turėjęs bent keturis benamystės epizodus per paskutinius trejus metus“ (cit. Zlotnik et al., 2010). E. Kocai (2007, cit. Sadauskas 2008) skiria trumpalaikę (iki 12 mėn.), ilgalaikę (ilgiau nei 12 mėn.) ir periodinę benamystę. J. Sadauskas (2008), aptardamas 2003 m. reprezentatyvaus Lietuvos benamių tyrimo rezultatus, teigia, jog iki 12 mėn. neturėjo būsto tik 17,1 proc. respondentų; 2/3 respondentų (tiek moterų, tiek vyrų procentas panašus) benamystės trukmė buvo ilgesnė nei vieni metai. R. Poškaitė ir D. Petružytė (2018), atlikusios benamių kiekybinį tyrimą Vilniuje ir Panevėžyje, teigia, kad 74,3 proc. jų tyrime dalyvavusių benamių taip pat priklausė ilgalaikės benamystės grupei. Tad tikėtina, kad Lietuvoje egzistuoja gana didelis benamių, kuriuos itin sunku „ištraukti“ iš benamystės, skaičius, nes jiems benamystė jau tapusi gyvenimo būdu ir norma.

Benamystės priežastys

Vieni apibrėžimai teigia, kad benamystės priežastys yra išorinės, nepriklausančios nuo individų. Pvz., sumažėjusios pajamos vyresniame amžiuje, padidėjusios pragyvenimo išlaidos, pigių būstų stoka, ankstyvas šeimos sukūrimas, namų ūkio ir santykių

iširimas – priežastys, kurios, tyrimų duomenimis, turėjo įtakos vyresnių žmonių tapsmui benamiais (Crane, 1999; Tan, Forbes-Mewet, 2017). Laikantis *struktūrinių* priežasčių aiškinimo, daroma prielaida, kad benamiai *nusipelno* pagalbos.

Kita apibrėžimų grupė benamystę vertina kaip *individo pasirinkimą* – individas tampa benamiu dėl savo asmenybės bruožų ir laisvo pasirinkimo. Kai kuriuose apibrėžimuose akcentuojama individo suteikiama subjektyvi reikšmė savo veiksmams. Pvz., Australijos nacionalinė jaunimo koalicija aprūpinimui būstu benamystę apibrėžia kaip „jauno žmogaus suvokiamo kaip saugaus, tinkamo ir tenkinančio būsto neturėjimą“ (Tan, Forbes-Mewet, 2017). Čia remiamasi prielaida, kad benamystės negalima suprasti ir apibrėžti neišsiaiškinus, ką žmonėms reiškia „namai“.

Individualios tapsmo benamiu priežastys aiškinamos dvejopai, akcentuojant individų asmeninius pasirinkimus, veiksmus, nesėkmes ir neadekvatumą: 1) žmogus tampa benamiu dėl blogų asmeninių pasirinkimų gyvenime. Taigi, žmogus tampa benamiu, nes negeba adekvačiai pasirinkti; 2) Vien pats žmogus negali būti atsakingas už tapimą benamiu, nes kartais tai lemia psichinė sveikata arba nepakenčiamos sąlygos namuose (prievara, smurtas). C. Chamberlainas ir G. Johnsonas (2011, cit. Tan, Forbes-Mewet, 2017) tyrimu nustatė penkis kelius į benamystę:

- 1) Būsto krizė;
- 2) Šeimos iširimas;
- 3) Priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimas;
- 4) Psichikos sveikata;
- 5) Jaunimo pereinamasis į brandą etapas.

Priežastys gali būti susipynusios. Pvz., išsiskyrus šeimai, vienas iš šeimos narių atsiduria gatvėje; žlugus verslui ir siekiant

padengti įsiskolinimus, parduodamas turimas būstas. H. Tanas ir H. Forbes-Mewett (2017), analizavę vyresnio amžiaus žmonių kelius į benamystę Singapūre, atskleidė respondentų gyvenimo sunkumus ir priežasčių, vedusių į benamystę, įvairovę, tačiau autoriai teigia, kad negalima vienareikšmiškai apibendrinti, jog šių žmonių benamystė buvo nulemta individualių ar struktūrinių priežasčių, nes tos priežastys susipina.

Daugelyje šalių atlikti tyrimai rodo, kad **moterų ir vyrų benamystės priežastys skirtingos**. Štai JAV mokslininkų R. Tesslerio, R. Rosenhecko ir G. Gamache (2001, cit. Tutty et al., 2014) kelių į benamystę tyrimas, kuriame apklausti 4 997 benamiai vyrai ir 2 727 moterys, atskleidė, kad vyrai dažniau nurodė tokias priežastis kaip „darbo praradimas, išleidimas iš institucijos, psichikos sveikatos problemos, alkoholio ar narkotikų vartojimo problemos“. Moterys dažniau minėjo, kad jų tapsmui benamėmis turėjo įtakos kitų asmenų (ypač intymaus partnerio) **smurtas**. L. M. Tutty ir kt. (2014) atliko 62 moterų benamių, patyrusių partnerio smurtą, apklausą 7 Kanados miestuose. Dauguma tyrimo dalyvių buvo priskirtos santykinų benamių grupei, nes gyveno prieglaudose, nesaugiuose namuose, netinkamomis sąlygomis ir pan. Tyrimo rezultatai parodė, kad moterys tapo benamėmis dėl trijų priežasčių: 1) *partnerio smurto* (25 moterys nurodė kaip pagrindinę priežastį), 2) *alkoholio ir narkotikų vartojimo* (18 moterų), 3) *buvo paleistos iš institucijos* (kalėjimo, ligoninės, psichikos sveikatos gydymo įstaigos) (8 moterys). Net 32, t. y. daugiau nei pusė, apklaustųjų moterų po kurio laiko sugrįžo pas smurtaujančius partnerius – jos tai matė kaip vienintelę išeitį, kad turėtų kur gyventi; dar 14 moterų buvo sugrįžusios pas buvusius partnerius laikinai (Tutty et al., 2014).

Lietuvoje veikiančio Moterų informacijos centro duomenimis, smurtą artimoje aplinkoje patiriančių asmenų skaičius mūsų šalyje išlieka didelis ir dar auga; 2017 m. jis buvo 5 proc. didesnis nei 2016 m.; 84 proc. nukentėjusiųjų nuo smurto artimoje aplinkoje – moterys. 2017 m. 34 proc. smurtą artimoje aplinkoje patyrusių asmenų nukentėjo nuo sugyventinio (-ės), 30 proc. – nuo sutuoktinio (-ės) (12-kos specializuotos pagalbos centrų veiklos rezultatai 2016–2017 m., 2018), tačiau nėra duomenų, kiek moterų, kurios kreipėsi į specializuotos pagalbos centrus, sugrįžo pas smurtaujančius partnerius, kokios jų tolesnės gyvenimo trajektorijos.

Pasak M. Ravenhill (2000, cit. Sadauskas, 2008), moterų tapimą benamėmis lemia trys pagrindinės priežastys: 1) vyro alkoholizmas. Moterys pabėga iš namų, prasidėjus vyro alkoholiko smurtui. Dažnai šios moterys pačios tampa alkoholikėmis; 2) nesutarimai šeimoje. Jaunos, 16–18 m. benamės merginos palieka namus dėl šeiminių konfliktų; 3) priklausomybė nuo alkoholio ir narkotikų. J. Sadausko (2008) manymu, moterų tapimą benamėmis gali paskatinti problemos su vaikais, jų praradimas. Panašu, kad moterų benamystės priežastys įvairiose šalyse panašios: V. Kanopienės ir S. Mikulionienės (2004) atlikto reprezentatyvaus tyrimo duomenys patvirtino, kad itin didelę įtaką benamystės plitimui Lietuvoje turėjo šeiminių santykių problemos (kas antroje šeimoje buvo dažnai arba kartais *girtaujama*; trečdalis benamių, būdami vaikais, dažnai arba kartais *patirdavo tėvų smurtą*; ketvirtadalis jų dažnai jautė materialinį nepriteklių ir *skurdą*; kas antro benamio, kai jis dar gyveno tėvų / globėjų šeimoje, santykiai su tėvais / globėjais (dažnai arba kartais) būdavo blogi). Vėliau šeimos problemų sprendimo įgūdžių

stoka tapo tiesiogine atsidūrimo gatvėje iš savo sukurtos šeimos priežastimi (daugiau nei trečdalis moterų ir vyrų tapo benamiais būtent taip) (Kanopienė, Mikulionienė, 2004). S. Žilinskaitė (2013) atliko kokybinį tyrimą, kuriame analizavo 8 moterų kelius į benamystę. Autorės informantės tapo benamėmis dėl šių priežasčių: *alkoholizmas, finansiniai išipareigojimai, psichikos ligos* (trys informantės iš aštuonių turėjo psichikos sveikatos problemų), įvykiai šeimoje, įkalinimas; tačiau šios priežastys pasireiškė ne pavieniui, bet įvairiomis kombinacijomis, kurių galutinė pasekmė buvo namų praradimas (Žilinskaitė, 2013).

Taigi, dažniausiai pasitaikančios moterų tapimo benamėmis priežastys yra vyro / partnerio smurtas, priklausomybė nuo alkoholio, psichikos sveikatos problemos, šeiminių santykių problemos ir problemų sprendimo įgūdžių stoka, įkalinimas. Priežastys gali susipinti ir pasireikšti įvairiomis kombinacijomis, lemiančiomis tapimą benamėmis. Reikalingi išsamesni ir nauji Lietuvos moterų benamystės priežasčių tyrimai, kurie leistų išvelgti labiau apibendrintas moterų kelių į benamystę tendencijas.

2. Moterų benamystės ypatumai ir benamystės pasekmės sveikatai

2003 m. atliktas Lietuvos gyventojų, neturinčių gyvenamojo būsto, sociologinis benamių gyvenimo sąlygų tyrimas parodė, kad moterų benamystei būdinga tam tikra specifika. Jos dažniau, stipriau nei vyrai patiria socialinę atskirtį. Didėjant benamystės stažui, moterų ryšiai su draugais vis silpnėja. Nė viena 20 ir daugiau metų „benamiau-janti“ moteris nebuvo apnakvindinta draugų ir pažįstamų namuose. Benamės moterys susiduria su didesniu seksualinės prievartos ir fizinio smurto pavojumi negu benamiai vyrai. Moterys dažnai patiria skaudesnę nei

vyrų stigmatizacijos procesą. Sociodemo-grafinių charakteristikų analizė parodė, kad penkiasdešimties metų ir vyresnių benamių didesnę dalį sudaro moterys. Kas penktas benamis vyras ir kas antra moteris neturėjo jokios specialybės, gal todėl benamės moterys dvigubai dažniau nei vyrai niekuomet neturėjo apmokamo darbo. Be to, moterų benamių pajamos buvo trečdaliu mažesnės nei vyrų (Sadauskas, 2008).

Kitose šalyse atlikti tyrimai patvirtina tendencijas, kad moterys yra labiau pažeidžiamos, labiau atskirtos nuo paslaugų sistemų nei benamiai vyrai. Jos buvo dažniau linkusios mėginti nusižudyti, tačiau mažiau kartų buvo patekusios į psichiatrijos ligonines (Cheng, Kelly, 2008; Folsom et al., 2005; Rich, Clark, 2005, cit. Lawless et al., 2009). Daug benamių moterų, sergančių psichikos ligomis, negavo pagalbos dėl nesuvokimo, kad jos turi psichikos problemų, arba dėl paslaugų, atitinkančių jų poreikius, trūkumo, arba dėl abiejų priežasčių (Folsom et al., 2005; Rich, Clark, 2005, cit. Lawless et al., 2009). Be to, moterų pažeidžiamumą didina jų šeimos ir asmeninio gyvenimo sudėtingumas, žemesnis išsilavinimo lygis, finansinis nestabilumas ir diskriminacija. Jos dažniau linkusios tapti seksualinės prievartos ir smurto artimoje aplinkoje aukomis (Lawless et al., 2009). Pvz., A. D’Ercole ir E. Strueningo (1990) atliktame tyrime nustatyta, kad 43 proc. benamių moterų buvo išprievartautos šeimos nario ar kito suaugusiojo, 74 proc. patyrė fizinį smurtą (Lawless et al., 2009). Dar daugiau – L. A. Goodman, M. Johnson, M. A. Dutton ir M. Harris (1997) nustatė, kad moterų viktimizacijos lygis per visą gyvenimą siekė 97 proc., tad galima sakyti, jog tai yra normatyvinė benamių moterų patirtis. Smurtą kaip neatsiejamą benamių moterų gyvenimo patirtį nustatė ir J. Pas-

saro, atlikusi 178 interviu su benamėmis JAV 1990–1993 m. (Passaro, 1996, 2014): 83 tapo benamėmis, sprukdamos nuo vyro smurto; 24 – nuo tėvų smurto (šios 24 skaičiuotos dukart, nes informavo, kad prieš jas buvo smurtaujama ir jų vaikystėje, ir sukūrus šeimą); 25 paliko vyras ar vaikinai, 12 liko vienos, kai vyras ar vaikinai buvo areštuotas arba nužudytas. L. Aranguos, R. Anderseno ir L. Geldberg (2005) atliktas tyrimas taip pat rodo aukštą moterų benamių viktimizacijos mastą: 13 proc. JAV benamių moterų buvo išprievartautos per paskutinius metus (kai JAV populiacijoje išprievartavimų skaičius siekė apie 1 proc.), 34 proc. patyrė fizinį smurtą per paskutinius metus (JAV populiacijoje – 6 proc. moterų) (cit. Tutty et al., 2014). Potrauminio streso sindromas tarp benamių moterų yra tris kartus dažnesnis nei tarp moterų apskritai (Lawless et al., 2009).

Taigi, moterys benamės yra labiau stigmatizuojamos, jos patiria didesnę socialinę atskirtį, yra žemesnio išsilavinimo ir gauna mažesnes pajamas; smurtas ir prievarta yra tiek moterų benamystės dažna priežastis, tiek „palydovas“ benamystės laikotarpiu.

Benamystės pasekmės sveikatai

Nemažai tyrėjų domino benamių moterų sveikata. Nustatyta, kad benamiai žmonės paprastai gyvena trumpiau ir jaunesniame amžiuje suserga chroniškais ligomis nei namus turintys to paties amžiaus žmonės (Frankish, Hwang, Quantz, 2009; Hwang, 2001; cit. Waldbrook, 2013). To priežastys – prasta mityba, nestabilus miegas, gyvenimas lauke, socialinė stigma, narkotikų ir alkoholio perdozavimas bei kliūtys gauti efektyvią pirminę pagalbą (Cranes et al., 2005; Hwang, 2001; McDonald et al., 2006, cit. Waldbrook, 2013). Kita vertus, 2003 m. atlikto Lietuvos benamių tyrimo metu gau-

tos informacijos apie subjektyvų benamių sveikatos būklės vertinimą palyginimas su analogiškais Lietuvos gyventojų apklausų duomenimis parodė, kad Lietuvos atveju tik benamės moterys savo sveikatos būklę vertino kur kas blogiau nei šalies gyventojos, o vyrų rodikliai praktiškai nesiskiria (Kanopienė, Mikulionienė, 2004).

Nors benamiai vyrai ir moterys serga tomis pačiomis ligomis, kai kurie tyrimai rodo, kad moterys turi daugiau problemų, susijusių su nugara, serga nerimo sutrikimais, migrena, bipolinės asmenybės sutrikimu, diabetu ir astma (McDonald et al., 2006, cit. Waldbrook, 2013). Be to, vyresnio amžiaus benamės moterys dažniau serga psichikos ligomis (Waldbrook, 2013).

N. Waldbrook (2013) Kanadoje atliko 11 interviu su buvusiomis benamėmis, kuriuose domėjosi moterų, kurios buvo, bet jau nebėra benamės, sveikata. Interviu dalyvių atsakymai suskirstyti į tris grupes: 1) jų esamos fizinės ir psichikos sveikatos problemos yra susijusios su benamystės patirtimis; 2) esamos sveikatos problemos, tikėtina, yra nulemtos jų ilgalaikio narkotikų ir alkoholio vartojimo, kuris buvo intensyviausias sunkiausiai benamystės laikotarpiais; 3) jų benamystė neturėjo jokios įtakos dabartinei fizinei sveikatai, tačiau turėjo neigiamą įtaką psichikos sveikatai (Waldbrook, 2013). Tyrėja apibendrina, kad fizinė ir psichikos sveikata nėra lengvai atskiriamos, ypač benamių populiacijos atveju, kuriai būdingi įvairūs sveikatos sutrikimai. Informantės taip pat teigė, kad benamystė kėlė joms papildomų sveikatos problemų ar net ankstyvos mirties riziką. N. Waldbrook (2013) atskleidė labai panašias tendencijas kaip ir anksčiau atliktas L. McDonald ir kt. (2006) tyrimas, kurio dalyvės išreiškė viltis, kad jų sveikata ir toliau gerės, kol jos turės gyvenamąją

vieta; taip pat L. McDonald tyrime buvo akcentuota, kad potrauminio streso sutrikimą ir psichikos sutrikimus sukėlė būtent benamystė. Abiejuose tyrimuose benamystės paliktų fizinių ir psichikos randų gydymas informančių vertintas kaip tebesitęsiantis procesas, net praėjus keleriems metams po benamystės patirties. Todėl autoriai daro išvadą, kad esminiai mechanizmai, padedantys pagerinti buvusių benamėms vyresnių moterų sveikatą, yra apgyvendinimo vietos suradimas, bendruomenės socialinės paslaugos, subsidijos būstui bei formalūs ir neformalūs socialinės paramos tinklai (Waldbrook, 2013). S. Žilinskaitės (2013) tyrimo informantės taip pat įvardijo įvairias benamystės sukeltas sveikatos problemas, tarp kurių buvo minima kraujotakos sutrikimai, astma, galvos skausmai, depresyvios mintys, prislėgtumas. E. Kocai (2017) gatvės benamių tyrimo informantai (vyrai ir moterys) skundėsi odos, virškinimo, kvėpavimo, sąnarių ligomis.

Apibendrinant apžvelgtus tyrimus, galima teigti, kad moterų benamystė specifiška tuo, kad moterys yra labiau pažeidžiamos, mažiau apsaugotos nuo smurto, patiria didesnę socialinę atskirtį ir stipresnę benamystės neigiamą poveikį sveikatai; moterims benamystė labiau nei vyrams sutrikdo psichikos sveikatą.

3. Moterų benamių išgyvenimo strategijos

Apžvelgus įvairių autorių atliktus tyrimus, išryškėjo kelios pagrindinės strategijos, kurias taiko benamės moterys, siekdamos palengvinti savo situaciją, išgyventi benamystės sąlygomis.

1. Intymaus, partnerystės ryšio su vyru palaikymas / priklausomybė nuo partnerio

J. Watson (2016) atliko giluminius pusiau struktūruotus interviu su 15 Melburno (Australija) jaunų (18–25 m.) moterų, turinčių benamystės patirties (tyrimo metu apsisostojusių prieglaudose). Kaip minėta, daugelyje tyrimų nustatyta, kad benamės moterys, ypač gyvenančios gatvėje, dažnai patiria smurtą. Tai gerai iliustruoja vienos J. Watson (2016) informantės žodžiai: „*Pirmąjį gyvenimo gatvėje mėnesį aš buvau seksualiai prievartaujama, žaginama, turbūt penkiolika kartų penkiolikos skirtingų vyrų. Ir galbūt man taip nutiko todėl, kad aš nieko nepažinojau. Aš nieko nežinojau apie gatvę.*“ Autorės teigimu, tokios kaip ši patirtys patvirtina, jog tam tikromis aplinkybėmis intymaus ryšio su vyru užmezgimas tampa perspektyvia alternatyva, siekiant užsitikrinti fizinę apsaugą benamystės sąlygomis. Moterys jaučiasi saugesnės, turėdamos intymų partnerį, ypač jei tas partneris atrodo fiziškai stiprus ir grėsmingas. Kitas svarbus susijęs aspektas nustatytas dar 1995 m. A. Tomas ir H. Dittmar (1995, cit. Watson, 2016) bei pasitvirtinęs ir J. Watson (2016) tyrime: fizinis ir seksualinis smurtas yra įprasti intymių santykių bruožai santykiuose, kuriuose gyvenamojo būsto savininkas yra vyras. Moterys jaučiasi saugesnės santykiuose, kuriuose patiria prievartą, nei gyvendamos gatvėje vienos arba prieglaudose; informantės teigė, kad intymaus partnerio turėjimas būtinas fiziniam saugumui. Tad viena iš strategijų, išgyvenant santykinę arba absoliučiąją benamystę, yra partnerio vyro turėjimas, o, turint omenyje smurto prieš moteris mastą Lietuvoje, tikėtina, kad ši strategija taip pat taikoma.

2. Įvaizdžio keitimas (vyriškumo, moteriškumo, a seksualumo ir homoseksualumo demonstravimas)

J. Passaro atlikusi tyrimą JAV nustatė, kad moterys gatvėje elgiasi dvejopai: nakties metu dalis jų neakcentuoja savo lytiškumo drabužiais, siekdamos didesnio saugumo, tačiau dienos metu tikisi aplinkinių empatijos, todėl stengiasi pabrėžti savo moteriškumą, rengtis kuo tvarkingiau, kad atrodytų „nuspelnusios“ (Passaro, 1996, 2014). Aprangą pagal situaciją keitė ir Anglijos benamės, apklaustos R. Casey ir kt. (2008). Jos dažnai siekė sudaryti tvirtų žmonių įspūdį, kai tekdavo vienoms vaikščioti miesto centre, ypač naktimis, po darbo valandų, kada miestas tapdavo ne toks saugus. Pvz., viena informantė tyrėjams pasakojo, kad siekia sudaryti įspūdį, jog ji yra vyras. Ji rengiasi vyriškais drabužiais, dėvi beisbolo kepuraitę ir gobtuvą, nutaiso atgrasų žvilgsnį, kad žmonės nuo jos trauktųsi, bijotų, nors realiai, kaip ji teigia, yra labai pažeidžiama ir išsigandusi (Casey et al., 2008). L. Huey ir E. Berndto (2008) atlikto etnografinio tyrimo įvairiuose JAV miestuose dalyvės taip pat taikė šią taktiką, siekdamos apsisaugoti nuo užpuolimų; autoriai įvardijo ją „vyriškumo simuliacija“: moterys elgėsi agresyviai, be baimės, tiesmukai, slėpė kitas emocijas, demonstravo tik pyktį. Kita strategija – „moteriškumo simuliacija“: moterys elgiasi taip, kaip socialiai priimta elgtis moterims, jos flirtuoja, demonstruoja emocionalumą ir / arba motiniškumą. Trečioji šiame tyrime nustatyta strategija – „belytiškumas“: moterys slėpė visus padedančius lytį identifikuoti elementus, demonstravo ašeksualumą. Ketvirtąją strategiją autoriai įvardijo „perkėlimu“ – tai heteroseksualių moterų mėginimas sudaryti įspūdį vyrams, kad šie jų nedomina, nes jos yra lesbietės (Huey, Berndt, 2008).

3. „Nematomumo“ strategijos

R. Casey ir kt. (2008) Anglijoje atliktas tyrimas (44 giluminiai interviu su vieni-

šomis benamėmis, neturinčiomis nuo jų priklausančių vaikų, ir 144 vienišų benamių moterų kiekybinė apklausa) atskleidė ir daugiau įvairių adaptacijos būdų. Benamės Anglijoje buvo įsitikinusios, kad benamystė yra stigmatizuojanti būklė; jos žinojo stereotipą, kad benamiai yra nešvarūs, pavojingi, padorios visuomenės „pakraščiai“ žmonės, todėl tyrime dalyvavusios moterys siekė sudaryti toki „reprezentatyvų“ įvaizdį, kuris leidžia neišsiskirti iš visuomenės.

R. Casey ir kt. aptarė dvi „nematomumo“ strategijas, pasižyminčias būdų įvairove, kurios padėjo benamėms neatrodyti benamėmis, neišsiskiriant, pasislepiant nuo visuomenės arba neatkreipiant jos dėmesio:

1) *Viešosios erdvės naudojimo specifika (naudoti viešąsias erdves tik tam tikru dienos ar nakties metu, tam tikru laikotarpiu, tam tikromis sąlygomis ar laikantis naudojimosi viešąja erdve taisykliu).*

Formalios taisyklės, tokios kaip reikalavimas palikti patalpas ar parkus po darbo laiko, buvo laužomos, susitarus su apsaugos pareigūnais ir parkų prižiūrėtojais; su bibliotekų tarnautojais moterys susitardavo dėl galimybės praleisti visą dieną bibliotekoje, skaitant ar klausantis muzikos. Nerašytos taisyklės, tokios kaip draudimas praustis kūną ar plauti drabužius viešuosiuose tualetuose ar saugoti ten asmeninius daiktus, buvo apeinamos, susitarus su tualetų prižiūrėtojais. Tad laikydamosi taisyklių arba susitardamos su apsauga, prižiūrėtojais, parduotuvių personalu, t. y. tais, kurių pareiga buvo prižiūrėti, kaip laikomasi taisyklių, tyrime dalyvavusios moterys sugebėjo nekludomai leisti laiką viešose erdvėse, pastatuose ir po jais (rūsiuose, garažuose). Pvz., valytoja vienai moteriai leisdavo nusiprausti iki 7 val. ryto, vieno muziejaus darbuotojai leido kitai moteriai miegoti ant muziejaus laiptų su sąlyga, kad

vos prašvitus neliks jokių jos buvimo ten pėdsakų (Casey et al., 2008).

2) *Įsiliejimas į visuomenę (elgtis „kaip visi“, atrodyti „kaip visi“).*

Suvokdamos, kad esminis dalykas yra atrodyti „ne benamė“, dauguma R. Casey ir kt. (2006) tyrime dalyvavusių moterų taikė įvairius neišsiskyrimo iš visuomenės būdus. Pvz., vienai moteriai policija leido miegoti oro uoste, nes ji stengėsi švariai rengtis, o kitus, akivaizdžius benamius, policija vaikė. Taip pat ta moteris su savimi nešiojosi didelį krepšį, panašų į atostogų lagaminą, kad neišsiskirtų iš kitų oro uosto lankytojų, ir stengėsi nebūti ten nuolat, kuriam laikui dingti iš tos erdvės. Kita moteris, leisdama laiką verslo parke, žinojo, kad miegojimas gali būti toleruojamas, tačiau tik tam tikromis aplinkybėmis: turėjai būti švariai apsirengęs, miegoti sėdėdamas ant suolo, bet ne atsigulęs, neturėti antklodės, miegmaišio ir panašių daiktų, kurie išduotų, kad esi benamė. Kiti tyrimo dalyvių pateikti pavyzdžiai: stovėti telefono būdelėje, apsimitant, kad skambini; klausytis muzikos CD bibliotekoje, kad pamiegotum; skaityti knygą, prisėdus knygyne ant sofos, tuo metu kraunant telefoną (Casey et al., 2008).

Apibendrinant užsienyje atliktus tyrimus, galima daryti prielaidas, kad moterys benamės gali taikyti įvairius išgyvenimo būdus, priklausomai nuo situacijos: kai reikia neišsiskirti iš visuomenės – atitinkamai švariai rengtis ir neturėti benamiams būdingų daiktų; kad galėtų būti švarios – „apeiti“ viešosios erdvės naudojimo taisykles, susitarus dėl galimybės nusiprausti viešajame tualete; kad būtų saugios nakties metu – keisti aprangą į maskuojančią moters lytį, elgtis „vyriškai“, susitarti dėl taisyklių laužymo su už jų priežiūrą atsakingais asmenimis tam, kad saugiai praleistų naktį. Lietuvoje būtų prasminga atlikti panašius

tyrimus, siekiant nustatyti, ar egzistuoja „nematomos“ benamės, kurios sugeba maskuoti savo benamystę anksčiau aptartais, o gal ir kitais, savitais būdais, taip siekiant identifikuoti šią grupę; taip pat moksliniais palyginamumo tikslais būtų įdomu sužinoti, kokias taktikas benamės taiko, siekdamos apsisaugoti nuo vyrų smurto ir prievartos gatvėse Lietuvoje, nes, kaip teisingai pastebi E. Kocai, benamiai, gyvenantys gatvėje, yra beveik netyrinėta mūsų visuomenės socialinė grupė (Kocai, 2017). Ši autorė domėjosi gatvės benamių kasdienės gyvensenos ypatumais ir nustatė, kad pagrindinė abiejų lyčių benamių elgesio strategija – išgyventi šią dieną, tenkinant tik fiziologinius poreikius. E. Kocai (2017) taip pat pastebi, jog benamių grupė nėra homogeniška, išsiskiria skirtingos subkultūros nakvynės vietų ir buities organizavimo aspektu, tad tikėtina, kad egzistuoja įvairesnių išgyvenimo strategijų.

4. *Alkoholis kaip susitaikymo su benamyste priemonė*

R. Casey ir kt. (2008) tyrime nebuvo įtrauktos moterys, priklausomos nuo alkoholio ir narkotikų ar turinčios psichikos problemų, tad tikėtina, kad būtent todėl šiai grupei benamių sekėsi geriau neišsiskirti iš visuomenės, nesijausti išmestai už jos ribų. B. Burlingham ir kt. (2010) domėjosi alkoholio sąryšiu su benamyste. Autoriai, atlikę interviu su benamėmis, nustatė, kad daugumos informančių gyvenimo kelias pasižymėjo panašiais etapais:

- smurtas tėvų šeimoje;
- tėvų namuose *prieinamas alkoholis* ankstyvoje jaunystėje;
- ankstyva santuoka;
- intymaus partnerio smurtas;
- *alkoholis kaip susitaikymo priemonė*;
- pabėgimas nuo partnerio;

- benamystė;
- *alkoholis kaip susitaikymo priemonė.*

Kaip minėta, daugelis užsienyje atliktų tyrimų patvirtina, kad ir pačios moters polinkis į alkoholį yra dažna tapsmo bename priežastimi. Lietuvoje stinga benamių moterų gyvenimo kelio tyrimų, kurie atskleistų sąsajas tarp alkoholio vartojimo įvairiuose moters gyvenimo tarpsniuose ir tapsmo benamėmis. Tačiau V. Kanopienės ir S. Mikulionienės (2004) Lietuvos benamių tyrimo duomenų analizė patvirtino, kad alkoholį vartoja daugelis benamių, įskaitant moteris: 24 proc. benamių moterų teigė, kad dažnai padaugina alkoholio. E. Kocai (2012) 2007–2011 m. atliktas tyrimas su 23 benamiais (17 vyrų ir 6 moterų) taip pat rodo, kad itin daug benamių savo nusivylimą, nereikalingumą, bejėgiškumą jausmą skandina alkoholyje; tokias pačias tendencijas ši autorė užfiksavo ir 2017 m. gatvės benamių kasdienės gyvensenos tyrime, kuriame paaiškėjo, kad gatvės benamiai ir benamės neįsivaizduoja gyvenimo be alkoholio; jis vartojamas dažnai, dideliais kiekiais ir buvo vartojamas dar iki benamystės, galimai yra jos priežastis (Kocai, 2017). Anot E. Kocai, gatvės benamiams alkoholis – įsijungimo į benamių bendruomenę priemonė ir sykiu pagrindinė kliūtis reintegracijai į visuomeninių santykių sistemą (ten pat).

4. Pagalba benamėms moterims Lietuvoje

Pagalba Lietuvoje gatvės benamiams nėra specializuota. Daugelis šalies savivaldybių taiko įvairias benamių integracijos priemones, numatomas socialinių paslaugų planuose ar programose. Vienas iš pavyzdžių – Vilniaus mieste teikiamos pagalbos benamiams formos. Vilniaus m. savivaldybės tarybos patvirtintoje programoje (2013) nurodomos pagalbos formos apima

apgyvendinimą, sveikatos priežiūrą, maitinimą, asmens higieną, darbinių įgūdžių ugdymą ir palaikymą, socialinį darbą gatvėje (Integracijos programa, 2013). Vilniaus m. socialinio darbo skyriaus darbuotojai vykdo darbą su elgetaujanciais, valkataujančiais, neturinčiais gyvenamosios vietos asmenimis. Per 2017 m. socialiniams darbuotojams pavyko užmegzti kontaktą su 93 asmenimis, 60 asmenų atsisakė bendrauti; įvyko 318 susitikimų gatvėje, 259 – socialinių darbuotojų darbo vietoje, suteikta informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo paslaugų, asmeninės higienos ir priežiūros paslaugų, padėta užpildyti prašymus dėl paramos maisto produktais ir kt. (Vilniaus m. socialinės paramos centro 2017 m. ataskaita, 2018). E. Kocai (2012) atliktas tyrimas su 23 benamiais (17 vyrų ir 6 moterų) atskleidė, kad benamiai (išskyrus sąvartyno gyventojus) bando išnaudoti visas socialinės pagalbos galimybes. Jie naudojami laikinojo apgyvendinimo, maitinimo, psichologinio konsultavimo paslaugomis.

E. Kocai atlikto tyrimo dalyviai, paklausti, kokios pagalbos tikisi, išskyrė šiuos poreikius (Kocai, 2012): 1) padėti susirasti tinkamą, nesunkų ir gerai mokamą darbą; 2) aprūpinti socialiniu būstu (tokios pagalbos norėjo nakvynės namų gyventojai); 3) gauti piniginę paramą (nurodė gatvės benamiai). S. Žilinskaitės (2013) tyrimo informantės kaip pagrindinę problemą nurodė socialinių būstų trūkumą, tačiau darbą ir valstybės paramą taip pat laikė išsigelbėjimu iš esamos padėties. V. Ivanauskienės ir N. Gončiarovos (2017) socialinių paslaugų benamiams vyrams tyrimo dalyviai akcentavo socialinio būsto poreikį, tačiau skundėsi, kad jį itin sunku gauti dėl ilgų laukiančiųjų eilių.

Kita vertus, J. Kasnauskienės ir S. Račkauskienės (2016) tyrime išryškėjo, kad

benamiams sunku save motyvuoti, jiems trūksta pastangų keisti esamą situaciją. Valios stoka, žalingi įpročiai, pasitenkinimas esama situacija, ateities planų nebuvimas, gyvenimo prasmės nematymas buvo būdingas daugeliui šių autorių tyrime dalyvavusių benamių. Pasyvumas, tenkinimasis esama padėtimi pastebėtas E. Kocai (2012, 2017) tyrimo dalyvių pasisakymuose. Benamių motyvacijos stoką pastebi ir socialiniai darbuotojai, dirbantys su gatvės benamiais Vilniuje. Kaip teigiama Vilniaus m. socialinės paramos centro 2017 m. ataskaitoje (2018), tik „9 asmenys socialinių darbuotojų pagalba apsigyveno nakvynės namuose 2017 m., 3 asmenys susirado kitą gyvenamąją vietą, 1 asmuo įsidarbino, 8 asmenys užsiregistravo darbo biržoje, 1 asmuo, tarpininkaujant socialiniams darbuotojams, paguldintas į slaugos ligoninę“. Nedidelis įsidarbinamumas argumentuojamas tuo, kad dalis asmenų priklauso socialinės rizikos grupei; tokiems asmenims sunku laikytis taisyklių, darbo grafiko ir pan., todėl jie verčiau bando išgyventi iš išmaldos. Taip pat dalis asmenų sąmoningai renkasi gyvenimą gatvėje dėl daugelį metų vedamo gyvenimo būdo, nesugebėjimo, nenoro, motyvacijos stokos integruotis į visuomenę, nenoro gyventi po kelis žmones kambaryje, nenoro laikytis taisyklių. Benamiai asmenys dažnai yra priklausomi nuo alkoholio ar kitų psichotropinių medžiagų, dalis jų turi psichikos sveikatos sutrikimų (Vilniaus m. socialinės paramos centro 2017 m. ataskaita, 2018). Ataskaitos rengėjai pripažįsta, kad apgyvendinimo problema išlieka aktuali, trūksta tarpinio būsto, savarankiško gyvenimo namų paslaugų; nėra gerai išplėto to kitų paslaugų tinklo, kurios neretai reikalingos skubiai, pvz., sveikatos priežiūros, apšvarinimo paslaugos ir kt.

Kalbant apie pagalbą asmenims, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje (kurių, kaip minėta, 84 proc. yra moterys; daliai jų reikalingos apgyvendinimo institucijose paslaugos), tokia pagalba jau atsiranda: nuo 2012 m. visose Lietuvos savivaldybėse veikia specializuotos pagalbos centrai (SPC). SPC teikia juridinę, psichologinę pagalbą, teikia informaciją, asmens pageidavimu tarpininkauja dėl medicininės ar kitos reikiamos pagalbos suteikimo, bendradarbiauja su savivaldybių ar NVO krizių centrais, teikiančiais apnavindinimo ir apgyvendinimo paslaugas, su socialinių paslaugų įstaigomis, policija, sveikatos priežiūros įstaigomis, juridinę pagalbą teikiančiomis institucijomis (LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. A1-227 „Dėl specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“). SPC įkūrimas pasiteisina: 2017 m. iš viso užregistruota 8 612 smurtą artimoje aplinkoje patyrusių asmenų, SPC suteikė pagalbą 7 936 asmenims (2016 m. – 7 661 asmeniui); 428 asmenys nepriėmė pagalbos / nepavyko susisiekti / atsisakyta teikti (12-kos specializuotos pagalbos centrų veiklos rezultatai 2016–2017 m., 2018). Daugiausiai suteikta informavimo ir tarpininkavimo paslaugų (ten pat). Savivaldybėse veikia krizių centrai, laikino apgyvendinimo įstaigos motinoms ir vaikams, nakvynės namai; teikiamos kitos specializuotos pagalbos formos: pvz., motinos ir vaiko labdaros ir paramos fondas „Aušta“ teikia specializuotą socialinę pagalbą vienišoms motinoms; VšĮ „Moters pagalba moteriai“ teikia socialinių santykių stiprinimo ir savęs ugdymo paslaugas moterims. Įgyvendinant programą „Iniciatyvos Kaunui“ 2017 m. Kaune teiktos šios specializuotos paslaugos moterims (Kauno m. savivaldybės tarybos sprendimas „Dėl

Kauno miesto savivaldybės 2018 m. socialinių paslaugų plano patvirtinimo“ (2017): Kauno Kristaus Prisikėlimo parapijoje teiktos paslaugos 30 sriubos valgyklos klientų, nedirbančių moterų; Kauno apskrities vyrų krizių centre suteikta pagalba 40 vyrų, norinčių elgtis nesmurtaujamai (tikėtina, moterys jų šeimose tapo saugesnės); Lietuvos „Caritas“ (12 asmenų, nukentėjusių ar galėjusių nukentėti nuo prekybos žmonėmis ar patyrusių seksualinę prievartą), Kauno arkivyskupijos „Caritas“ (35 esamiems ir buvusiems nuteistiesiems ir jų šeimos nariams, 28 asmenims, išgyvenantiems benamystę, ir jų šeimos nariams) ir Priklausomybių ligų asociacija (310 priklausomų asmenų ir jų šeimos nariams). Planuojama, kad 2018 m. socialiniai darbuotojai Kaune aktyviau lankys jaunimą ir kitus žmones, kurie gyvena gatvėje, pasiūlys pagalbą.

Apibendrinant galima teigti, kad atsiranda vis daugiau specializuotos pagalbos, skirtos smurtą patyrusioms, santykinės benamystės etapą išgyvenančioms moterims; tikėtina, kad socialinių darbuotojų pastangomis padedama ir daliai gatvės moterų benamių, kurios yra pasiekiamos ir sutinka pagalbą priimti arba pačios dėl jos kreipiasi (pvz., dėl laikino apnakvindinimo). Tačiau savivaldybių socialinių paslaugų planuose bei kituose viešai prieinamuose dokumentuose neužfiksuota, ar buvo gilintasi į benamių individualios pagalbos poreikius, koks yra tikslinės grupės dydis ir pasiekiamumas (tik Vilniaus m. savivaldybė kuria benamių ir elgetaujančių asmenų duomenų bazę) ir kaip yra įvertinamas teiktos pagalbos efektyvumas / pakankamumas.

Išvados

1. Jau daug dešimtmečių Vakaruose, o nuo 2003 m. ir Lietuvoje (nors gana fragmentiškai) atliekami benamystės

tyrimai, stengiantis nušviesti šio reiškinio priežastis, dinamiką, pasekmes, pagalbos būdus. Tyrimais nustatyta, kad moterys benamės yra labiau stigmatizuojamos, jos patiria didesnę socialinę atskirtį, yra žemesnio išsilavinimo ir gauna mažesnes pajamas, patiria stipresnę benamystės neigiamą poveikį sveikatai. Smurtas ir prievarta yra tiek moterų benamystės dažna priežastis, tiek „palydovas“ benamystės laikotarpiu.

2. Užsienio šalyse atlikti tyrimai rodo, kad benamės moterys taiko įvairias išgyvenimo gatvėje strategijas ir būdus: 1) turėti partnerį vyrą; 2) priklausomai nuo situacijos, kurti įvairius savo įvaizdžius, akcentuojančius moteriškumą, belytiškumą / asekualumą, vyriškumą ar homoseksualumą; 3) taikyti įvairias „nematomumo“ ir naudojimosi viešosiomis erdvėmis taktikas, padedančias neatrodyti benamėmis, neatkreipti į save dėmesio bei laužyti viešosios erdvės naudojimo formalias taisykles. Aptartos elgesio strategijos ir taktikos padidina moterų fizinį saugumą, sumažina smurto ir prievartos patyrimo galimybes, leidžia nesijausti išmestoms už visuomenės ribų. Alkoholio vartojimas kaip susitaikymo su situacija priemonė (neretai ir priežastis, vedusi į benamystę) yra labai plačiai paplitusi tarp benamių vyrų ir moterų. Gatvės benamiams tai ir įsijungimo į benamių bendruomenę priemonė, tačiau kartu tai ir pagrindinė kliūtis reintegruoti į visuomenę.
3. Lietuvoje galima pastebėti didėjančias valstybės ir savivaldybių pastangas tobulinti ir plėsti socialinę paramą ir paslaugas benamiams ir kitiems socialinės rizikos asmenims; atsiranda vis daugiau specializuotos pagalbos, skirtos smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms, santykinės bena-

mystės etapą išgyvenančioms moterims, joms teikiamos informavimo, tarpininkavimo, psichologo, teisininko paslaugos. Socialinio darbo laukas iš dalies persikelia iš kabinetų į darbą gatvėse, siekiant padidinti gatvės jaunimo ir apskritai benamių informuotumą apie prieinamas paslaugas, išsiaiškinti pagalbos poreikius bei padėti nors daliai šios visuomenės grupės narių reintegruotis. Savivaldybės turėtų vykdyti reguliarius vertinimus, kiek teikiama socialinė pagalba orientuota į individualius benamių moterų poreikius, kokią šios socialinės grupės dalį ji pasiekė, kaip išmatuoti teiktos pagalbos efektyvumą / pakankamumą.

4. Lietuvoje būtų prasminga atlikti tyrimus, siekiant nustatyti, ar egzistuoja „nematomos“ benamės, kurios sugeba maskuoti savo benamystę. Tai padėtų identifikuoti šią grupę ir nukreipti

socialinės pagalbos priemonės. Taip pat moksliniais palyginamumo tikslais vertėtų sužinoti, kokias taktikas benamės taiko, siekdamos apsaugoti nuo vyrų smurto ir prievartos gatvėse Lietuvoje. Tikslinga būtų atlikti ir moterų benamystės kelių ilgalaikius tyrimus, siekiant nustatyti kompleksinius veiksnius, kliudančius turėti nuolatinį būstą. Lig šiol nėra atlikta skirtingoms benamystės formoms ir kategorijoms priskiriamų moterų (patiriančių santykinę ir absoliučiąją benamystę; jaunų; turinčių nepilnamečių vaikų; pensinio amžiaus; priklausomų nuo alkoholio; teistų; neturinčių pagrindinio išsilavinimo; turinčių fizinę negalią ar psichikos sveikatos sutrikimų) problemų bei pagalbos poreikių analizę, kuri padėtų sukurti ir pritaikyti labiau specializuotas socialinės pagalbos priemones.

LITERATŪRA

BURLINGHAM, B.; ANDRASIK, M. P.; LARIMER, M.; MARLATT, G. A.; SPIGNER, C. A. (2010). House is not a home: a qualitative assessment of the life experiences of alcoholic homeless women. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, vol. 10, p. 158–179.

CASEY, R.; GOUDIE, R.; REEVE, K. (2008). Homeless women in public spaces: strategies of resistance. *Housing Studies*, vol. 23(6), p. 899–916.

CRANE, M. (1999) *Understanding older homeless people: their circumstances, problems and needs*. Buckingham: Open University Press.

GOODMAN, L. A.; JOHNSON, M.; DUTTON, M. A.; HARRIS, M. (1997). Prevalence and impact of sexual and physical abuse in women with severe mental illness. In M. Harris, C. L. Landis (eds.). *New directions in therapeutic interventions. Sexual abuse in the lives of women diagnosed with serious mental illness*. Amsterdam, Netherlands: Harwood Academic Publishers, p. 277–299.

HUEY, L.; BERNDT, E. (2008). ‘You’ve gotta learn how to play the game’: homeless women’s use of gender performance as a tool for preventing victimization. *The Sociological Review*, vol. 56(2), p. 177–194.

INDRILIŪNAITĖ, R. (2014). Į(ši)traukimas į socialinių paslaugų sistemą: nakvynės namų gyventojų ir socialinių paslaugų įstaigų darbuotojų požiūris. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, Nr. 5(2), p. 105–127.

IVANAUSKIENĖ, V.; GONČIAROVA, N. (2017). Socialinių paslaugų benamiams įgyvendinimas Lietuvoje: benamių vyrų patirtys. *Tiltai*, Nr. 76(1), p. 45–60.

JAVAITYTĖ, S. (2018). Benamių dienos centras – vieta, kur „nematomi žmonės“ jaučiasi saugesni. *Kas vyksta Kaune*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://kaunas.kasvyksta.lt/2018/01/24/miestas/benamiu-dienos-centras-vieta-kur-nematomi-zmones-jauciasi-saugesni/>>.

KANOPIENĖ, V.; MIKULIONIENĖ, S. (2004). Lietuvos benamiai: elgsena ir nuostatos. *Socialinis darbas*, Nr. 3(1), p. 63–72.

KASNAUSKIENĖ, J.; RAČKAUSKIENĖ, S. (2016). Motyvavimo priemonių poveikis benamių elgsenos pokyčiams. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*, Nr. 1(12), p. 126–136.

Kauno miesto savivaldybės tarybos 2017 m. gruodžio 19 d. sprendimas Nr. T-822 „Dėl Kauno miesto savivaldybės 2018 m. socialinių paslaugų plano pa-

tvirtinimo“. [žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/26f5cfe0e56911e7acd7ea182930b17f>>.

KOCAI, E. (2006). Benamystė kaip socialinis reiškynys. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2, p. 53–62.

KOCAI, E. (2012). Benamystė kaip socialinis psichologinis reiškynys: benamių savastis, vertybės, lūkesčiai. In A. Vosyliūtė (sud. ir moksl. red.). *Vi-suomenės pakraščių žmonės: praradimai ir viltys*. Straipsnių rinkinys. Vilnius: LSTC.

KOCAI, E. (2017). Gatvės benamių gyvenšana: Vilniaus miesto „bastūnų“ kasdienio gyvenimo ypatumai. *Socialinis ugdymas / Aktyvi įtrauktis*, t. 47, Nr. 3, p. 166–187.

LAWLESS, M. S.; ROWE, M.; MILLER, R. (2009). New visions of me: finding joy in recovery with women who are homeless. *Journal of Dual Diagnosis*, vol. 5, p. 305–322.

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. A1-227 „Dėl specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“. [žiūrėta 2018 m. gegužės 4 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.424133>>.

Motinos ir vaiko paramos-labdaros fondo „Aušta“ vykdomos veiklos. [žiūrėta 2018 m. gegužės 31 d.] Prieiga per internetą: <<https://fondasausta.weebly.com/vykdomos-fondo-veiklos.html#>>.

PASSARO, J. (1996, 2014). *The unequal homeless. Men on the streets, women in their place*. New York: Routledge (eBook). [žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://books.google.lt/books?id=BCLKAgAAQBAJ&lpq=PP1&dq=PASSAR+O%2C%20J.%20%20The%20Unequal%20Homeless.%20Men%20on%20the%20Streets%2C%20Women%20in%20their%20Place.%20New%20York%3A%20Routledge&hl=lt&pg=PT12#v=onepage&q&f=false>>.

POŠKAITĖ, R.; PETRUŽYTĖ, D. (2018). Benamių asmenų gyvenimo patirtis ir savęs vertinimas. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, Nr. 16, p. 83–105.

SADAUSKAS, J. (2008). Benamiai kaip socialinės atskirties grupė. *Socialinis darbas*, Nr. 7(1), p. 127–136.

SIKICH, K. W. (2008). Global female homelessness: a multi-faceted problem. *Gender Issues*, vol. 25(3), p. 147–156. [žiūrėta 2018 m. kovo 29 d.]

Prieiga per internetą: <<http://www.homelesshub.ca/sites/default/files/pcbska2y.pdf>>.

TAN, H.; FORBES-MEWET, H. (2017). Whose „fault“ is it? Becoming homeless in Singapore. *Urban Studies*, p. 1–17.

TUTTY, L. M.; OGDEN, C.; GIURGIU, B.; WEAVER-DUNLOP, G. I. (2014). Built my house of hope: abused women and pathways into homelessness. *Violence Against Women*, vol. 19(12), p. 1498–1517.

Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2013 m. liepos 24 d. sprendimas Nr. I-1390 „Dėl socialinės rizikos asmenų, neturinčių nuolatinės gyvenamosios vietos, ir elgetaujančiųjų 2013–2018 metų integracijos ir socialinės pagalbos programos tvirtinimo“. [žiūrėta 2018 m. balandžio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vilnius.lt/vaktai2011/default.aspx?Id=3&DocId=30227441>>.

Vilniaus miesto socialinės paramos centro 2017 m. veiklos ataskaita. 2018 m. sausio 31 d. [žiūrėta 2018 m. balandžio 24 d.]. Prieiga per internetą: <www.spcentras.lt/page/upload/Veiklos_ataskaita_2017.pdf>.

VšĮ „Moters pagalba moteriai“ teikiamos paslaugos. [žiūrėta 2018 m. gegužės 30 d.] Prieiga per internetą: <<http://moters-pagalba.lt/paslaugos/>>.

WALDBROOK, N. (2013). Formerly homeless, older women’s experiences with health, housing, and aging. *Journal of Women & Aging*, vol. 25, p. 337–357.

WATSON, J. (2016). Gender-based violence and young homeless women: femininity, embodiment and vicarious physical capital. *The Sociological Review*, vol. 64, p. 256–273.

ZLOTNIK, Ch.; TAM, T.; BRADLEY, K. (2010). Long-term and chronic homelessness in homeless women and women with children. *Social Work in Public Health*, vol. 25, p. 470–485.

ŽILINSKAITĖ, S. (2013). *Namų prasmė ir benamystės patirtys: namų netekusių moterų biografinio pasakojimo perspektyva*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

12-kos specializuotos pagalbos centrų veiklos rezultatai 2016–2017 m. (2018). Vilnius: Moterų informacijos centras. [žiūrėta 2018 m. gegužės 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygus.lt/12-kos-specializuotos-pagalbos-centru-veiklos-rezultatai-2016-2017-metai/>>.

WOMEN'S HOMELESSNESS: CAUSES, IMPACT ON HEALTH, SURVIVAL STRATEGIES AND FORMS OF SOCIAL ASSISTANCE FOR HOMELESS WOMEN

Svajonė Mikėnė

S u m m a r y

This article presents a scientific literature review of foreign and Lithuanian publications revealing the specifics of women's homelessness. The concept of homelessness, types of homelessness, general homelessness and the causes why women are becoming homeless are discussed. The peculiarities of women's homelessness are analyzed, revealing the vulnerability of homeless women and the victimization they experience, and describes the various consequences that homelessness has for physical and mental health. The article also presents a summary of strategies applied by homeless women that help them survive on the street: they involve having an intimate partner as a protector, changing their image according to particular circumstances, strategies of invisibility and breaking the rules of public space as well as using alcohol as a means of reconciliation with homelessness. We discuss the services provided by the Special Help Centers in Lithuania, which are provided for victims of domestic violence, other specialized forms of assistance for women and social assistance measures provided by the Vilnius and Kaunas municipalities to homeless people and social risk persons. Finally, we suggest directions for future empirical research. The analysis shows that homeless women are more stigmatized and more socially excluded, and that they

are more vulnerable to the effects that homelessness has on health. Violence is both a common cause of women becoming homelessness and a "companion" in during periods of homelessness. Studies conducted in foreign countries show that homeless women apply various survival strategies and tactics that increase the physical safety of women, reduce the opportunities for violence and abuse, and allow them not to feel as if they are excluded from society. The use of alcohol as a measure of reconciliation with a given situation (and often the cause of homelessness) is very widespread among homeless men and women, which, on the one hand, helps to keep in touch with other homeless people but otherwise hinders reintegration into the society. The state and its municipalities are increasingly focusing on improving social assistance and services for homeless people and social risk groups. Municipalities should carry out regular assessments of how much social assistance is focused on the individual needs of homeless women, what part of this social group it has managed to reach out to and how to measure the effectiveness/adequacy of the assistance provided.

Keywords: homeless women, domestic violence, health of the homeless, survival strategies, social assistance.

Įteikta 2018 m. birželio 4 d.